

81.632.1977

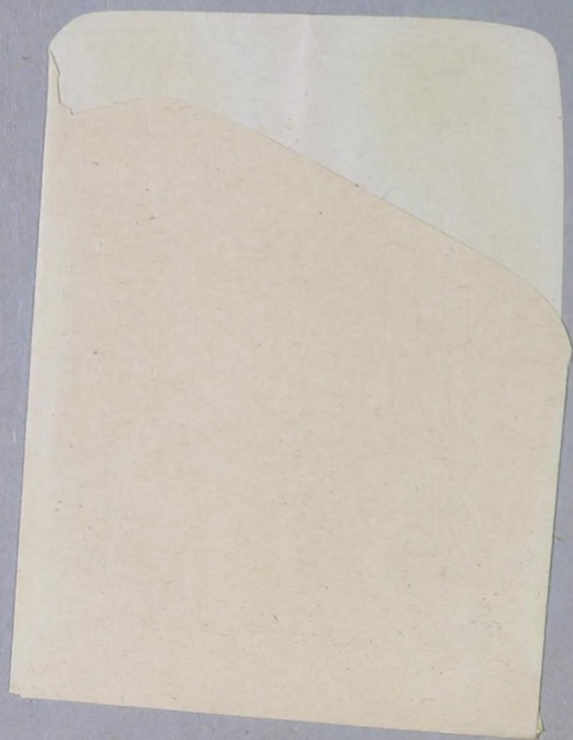
Б-385

АЛТАЙ ТИЛ

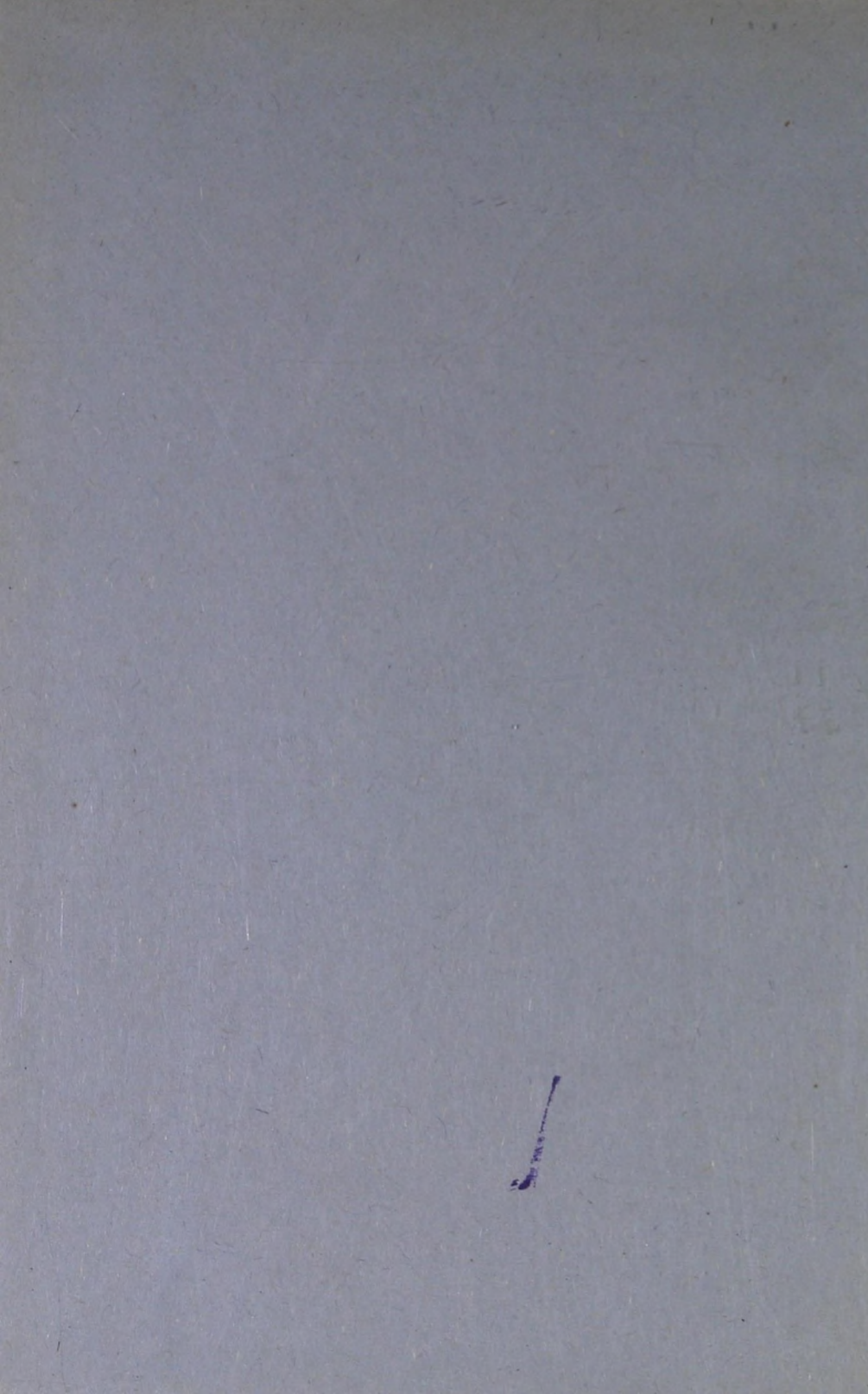
ГОРНО-АЛТАЙСК·1966

xp.

УС(Алт.) 075

Б-385.

К. А. БЕДРЕЕВ

АЛТАЙ ТИЛ

БАШТАМЫ ШКОЛДЫҢ 1-кы КЛАССЫНЫҢ
УЧЕБНИГИ

АЛТЫНЧЫ КАТАП ЧЫГАРГАНЫ

Горно-Алтайский облоно јөптөгөн

кр. 155654

✓
0
✓

Горно-Алтайский облоно јөптөгөн
БИБЛИОТЕКА
г. Горно-Алтайск №

АЛТАЙДЫҢ
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАҒЫ БӨЛҮГИ • 1966

81.632.1971

5385

Мынайып ла школго мендеп,
Баланы ээчий бала барган.
Мынайып ла жылдан жылга
Яш үйелер чубаган.

Жылдар ээчий жылдар өдөр,
Jүрүм там ла жаранар.
Бу ла бараткан балдардан
Jaан бичикчи улус өзөр.

1 §. Сөс лө эрмек.

1 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Сөстөр: уулчак, кызычак, кычырат, бичийт.

Эрмектер.

*Уулчак кычырат.
Кызычак бичийт.*

1. Баштапкы эрмекте кем керегинде айдылат?

2. Уулчак керегинде не айдылат?

3. Экинчи эрмекте кем керегинде айдылат?

4. Кызычак керегинде не айдылат?

2 *таскаду*. Кычырала, сурактарга каруу беригер.

Күс башталды. Балдар школго келди.
Школдо балдар көп болды.

1. Мында бастыразы
канча эрмек?

2. Баштапкы эрмекте не
керегинде айдылат?

3. Бу эрмекте канча сөс?

4. Экинчи эрмекте кем
керегинде айдылат?

5. Бу эрмекте канча
сөс?

|| Эрмек сөстөрдөн бүдүп жат. ||

Эрмектеги баштапкы сөсти **jaan**
буквадан баштап бичиир.

Эрмектин учына **точка (.)** тургузар.

3 *таскаду*. Эрмектерди кычырала, журуктардын
турганы аайынча бичип алыгар.

Уулчак ажанат.

Уулчак өдүгин арчийт.

Уулчак јунунат.

1. Мында канча эрмек?

2. Кажы ла эрмекте кем
керегинде айдылат?

3. Кажы ла эрмекте
канча сөс?

4 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Бис эрте турарыс.
Бис школго барарыс.
Бис ончобыс
үренерис.

1. Мында канча эрмек?

2. Кажы ла эрмекте кем керегинде айдылат? Не айдылат?		3. Кажы ла эрмекте кан- ча сөс?
---	--	------------------------------------

5 таскаду. Кычырала, сурактарга каруу беригер, онын кийининде бичип алыгар.

Школ ачылды.

Ўредү башталды.

Ончо балдар школго келди.

Кичеенип олар үренди.

1. Мында канча эрмек?

2. Баштапкы эрмекте не керегинде айдылат? Школ керегинде не айды- лат?		3. Экинчи эрмекте не ке- регинде айдылат? Ўредү керегинде не айдылган?
---	--	--

4. Учинчи ле төртинчи эрмектерде кем керегинде не айдылган?

5. Кажы ла эрмекте канча сөс?

Эрмекте кажы ла сөс алдынан
башка бичилет.

6 таскаду. Эрмектерди кычырыгар.

1. Тандакталып тан атты.
2. Тамырланып күн чыкты.
3. Аркажердекүүкэтти.
4. Айылсайынышчыкты.

Учинчи ле төртинчи эрмектерди кычырарга нениг
учун күч?

Мынайда бичигер:

*Арка жерде күүн этти.
Айыл сайын ыш чыкты.*

7 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

СОЛОҢЫ.

Жанмыр жаады. Удабай жанмыр токтоды.
Тенгериде солоңы көрүнип келди. Ол
сүрекей жараш болгон. Балдар тышкары
чыктылар. Олор солоңыны чаазынга жу-
радылар.

1. Мында бастыразы канча эрмек?

2. Кажы ла эрмектеги
баштапкы сөс кандый бук-
вадан бичилген?

3. Кажы ла эрмектин
учына кандый темдек тур-
гузылган?

8 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер. Бичиир тушта керектү жерге точка тургузыгар, кажы ла эрмектеги баштапкы сөсти жаан буквадан баштап бичигер.

Өркө ашка королто эдет уулчактар өркөгө чапкы салдылар олар өркөлөрдү анайда кырдылар колхозтын ажын кородор неме жок болды.

9 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Күзүңи шыңырады урок башталды үредүчи куучын кычырат үренчиктер үредүчини лаптап угат.

1. Кажы ла эрмекти кычырыгар.

2. Бичип алыгар. Керектү жерге точка тургузыгар. Точканын кийининде жаан буквадан баштап бичигер.

10 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Эңир кирди балдар школдон келди энези столго курсак тургусты ончолоры отуруп ажандылар.

Бичип алыгар. Керектү жерге точка тургузыгар. Точканын кийининде жаан буквадан баштап бичигер.

11 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек ба-
рын айдып беригер.

Жай болгон колхозчылар аш жуунат-
кандар пионерлер колхозчыларга болуш-
кандар озор мажак тергендер балдар
нак иштегендер.

Бу эрмектерди бичип алыгар. Керектү жерге точка
тургузыгар.

12 таскаду. Бу журуктар аайынча эрмектер ай-
дып беригер.

Журуктагы балдарга ат адап беригер.

1. Баштапкы — журукта
кем журалган? Ол нени
эдет?

2. Экинчи журукта кем?
Ол нени эдет?

3. Учинчи журукта кем
журалган? Ол нени эдип
отуры?

4. Тортинчи журукта
кем? Ол нени эдип отуры?

2 §. Табыштар ла буквалар.

Сөстөр табыштардан бүдүп жат.
Бичикте табыштарды **букваларла**
темдектеп жат.

13 таскаду. Журуктардын алдындагы сөстөрдү кычырыгар.

Тура.

Турна.

Тура, турна деп сөстөрдүн табыштарын айдып беригер. Ол сөстөрдүн кажызында ла канча буква?

14 таскаду. Кычыраар.

К ы ш.

Кыш келди. Кар түшти. Вовада колчанак бар. Түкеште десе чана бар. Олор экү **кырдан** жынылады.

Мында канча эрмек?

Калганчы эрмекте не керегинде айдылып жат?

Карарта базылган сөстөрдүн табыштарын айдып беригер.

15 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

—**Кем**, балдар, слерди тын сүүйт? Кем сүрекей эркелейт? —Кару **энебис**.

Карарта базылган сөстөрдүн кажызында ла канча табыш?

16 таскаду. Журуктардын алдындагы сөстөрдү кычырыгар. Ол сөстөрдө кандый табыш башка, айдып береер.

Жака.

Жакы.

Бичигер. Сөстөрдүн башка букваларынын алдыла чийү тартаар.

Бу сөстөрдү бичип алыгар:

*Жака. Жакы. Тарта. Жыла.
Ружка. Торо. Тенал. Лалпа.*

Кажы ла сөстө канча табыш, канча буква?

17 таскаду. Кычыраар.

Көл — күл.

Кош — тош.

Тамак — тарак.

Жол — кол.

Арга — арка.

Бичигер. Эжер сөстин башка букваларынын алдыла чийү тартаар.

3 §. Алтай алфавит.

Алтай алфавит 37 буквалу. **А, Б, В...** деп букваларды **јаан** буквалар деп айдар, **а, б, в...** деп букваларды **кичинек** буквалар деп айдар.

Аа	<i>Аа</i>	Öö	<i>Ööö</i>
Бб	<i>Бб</i>	Пп	<i>Пп</i>
Вв	<i>Ввв</i>	Рр	<i>Рр</i>
Гг	<i>Гг</i>	Сс	<i>Сс</i>
Дд	<i>Дд</i>	Тт	<i>Тт</i>
Јј	<i>Јј</i>	Уу	<i>Уу</i>
Ее	<i>Ее</i>	ӱӱ	<i>ӱӱ</i>
Ёё	<i>Ёё</i>	Фф	<i>Фф</i>
Жж	<i>Жж</i>	Хх	<i>Хх</i>
Зз	<i>Зз</i>	Цц	<i>Цц</i>
Ии	<i>Ии</i>	Чч	<i>Чч</i>
й	<i>й</i>	Шш	<i>Шш</i>
Кк	<i>Кк</i>	Щщ	<i>Щщ</i>
Лл	<i>Лл</i>	ъ	<i>ъъ</i>
Мм	<i>Мм</i>	Ыы	<i>Ыы</i>
Нн	<i>Нн</i>	ь	<i>ьь</i>
Нн	<i>Нн</i>	Ээ	<i>Ээ</i>
Оо	<i>Ооо</i>	Юю	<i>Ююю</i>
		Яя	<i>Яя</i>

4 §. Үндү ле туйук табыштар ла буквалар.

Табыштар үндү ле туйук болуп јат.
Үндү табыштар мындый буквалар-
ла темдектелет: а, е, ё, и, о, ө, у,
ү, ы, э, ю, я.

Бу буквалар үндү буквалар деп
адалат.

18 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Үндү бук-
валардын алдыла чийү тартыгар.

А г а ш.

Агаш көп туза јетирет. Оны өскүрип,
чеберлеп турар керек.

19 таскаду. Эрмектерди кычыраар. Олорды би-
чигер. Точкалардын ордына үндү букваларды тургу-
зыгар.

Уулчак од...н
јарат.
Кызычак
калаш кезет.

Карарта базылган сөсти чын бичидигер бе, сөзлик-
тен көригер.

Туйук табыштар мындый буквалар-
ла темдектелет:

**б, в, г, д, ј, ж, з, й, к, л, м, н, ң,
п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ.**

Бу буквалар **туйук** буквалар деп
адалат.

20 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Туйук та-
быштардын алдыла чийү тартаар.

Jaан талайда салкын
согот,
толкуларды түрүлтет.
Ак байканын јайылткан
кереп талайла јүзет.

21 таскаду. Бичип алала, карарта базылган сөс-
төрдө туйук буквалардын алдыла чийү тартыгар.

**Карандашты, тетрадьты, книжканы,
пеналды** сумкага энгирде салып кой.

22 таскаду. Кычыраар. Озо баштап бир үндү та-
бышту сөстөрдү, оноң — эки, онын кийининде үч ле-
төрт үндү табышту сөстөрдү бичигер.

Ўредүчи. Күзүни. Кас. Сагыскан.
Доско. Книжка. Ўкү.

5 §. Сөстин үйези.

Паша ла Наташа агаш ортозында болгондор. Наташа Пашадан артып калды. Ол: „Па-ша!“ — деп тың кыйгырып ийди. Паша онын үнин угала, „На-та-ша!“ — деп кыйгырды. Наташа Пашаны түрген таап алды.

1. Наташа **Паша** деп сөсти канча үйеге бөлиди? Наташа бу сөсти канайда үйелеп айткан эди, слер оны анайда ок үйелеп айдыгар.

2. Паша **Наташа** деп сөсти канча үйеге бөлиди?

Паша бу сөсти канайда бөлип айткан эди, слер оны анайда ок бөлип айдыгар.

Паша ла **Наташа** деп сөстөрди бичигер. Ол сөстөрдинг кажы ла үйезиндеги үндү табыштардын алдыла чийү тартаар.

23 таскаду. Кычыраар. Улгерди көргүзилгени аайынча бичип алала, үндү табыштардын алдыла чийү тартаар.

Ко-йон, ко-йон, ко-йо-нок!
Ja-жыл ө-лөнг а-зык-ту,
чи-би тө-зин-де ја-дын-ду.

Кажы ла сөстө канча үндү табыш, канча үйе, айдып береер.

Сөстө канча үндү табыш бар, анча ок үйе болор.

24 *таскаду*. Сөстөрди үйелерине бөлип, бичигер.

Л а й г ы д а.

Санаш кой кабырган. Ол билгир койчы.

Үренчи үйде иштеген. Ол энезине көп болушкан.

Санаш, билгир, койчы деп сөстөрдө канча үндү табыш, канча үйе?

25 *таскаду*. Точкалардыг ордына сөстин баштапкы үйезин тургузыгар.

...бырак.

...чек.

26 *таскаду*. Үйелерден сөстөр бүдүреле, оларды бичип алыгар.

Са —
Ма —

нат Ли

ля —
да —

Ан-чы —
Са-ду —
Кын-ты —

бай

К ө р г ү з ү. Са-нат — Санат.

27 таскаду. Баштапкы рядтагы үйелерге чийүчектердин ордына **-ра** деп үйе кожыгар, экинчи рядтагы үйелерге десе **-ла** үйе кожыгар.

1. Аб-. Ве-. Ка-. Кы-. Ту-.

2. Ба-. Су-. Тожы-. Та-.

1. Кандый сөстөр боло берди? | 2. Ол сөстөрдү бичип алыгар.

28 таскаду. Бир үйеден кожоло, боло берген сөстөрдү кычырыгар.

Ко-. Жа-. Ча-. Те-. Ка-.

Ада-. Көлөт-. Жымырт-. Чыма-.

Бу сөстөрдү бичип алыгар.

29 таскаду. Сөстөрдү үйелерге бөлип, бичип алыгар.

Чараган. Томиртка. Ишмекчи. Көрүк. Најы. Жылкычы. Сангыскан. Корголжын. Шүлүзин.

Көргүзү. Ча-ра-ган.

30 таскаду. Чийүчектердин ордына керектү үйе тургузыгар: **-ма-, -зыл-, -чы-, -ла-, -ло-, -бы-**.

Чы-лы. Кы-гат. Ар-мак. Кар-гаш. Тонно. Жал-рак. Жа-чы.

1. Кандый сөстөр боло берди? | 2. Ол сөстөрдү бичип алыгар.

Көргүзү. Чы-ма-лы. Чымалы.

2 Алтай тил, 1 кл.

Горно-Алтайская область 17

БИБЛИОТЕКА

г. Горно-Алтайск

31 таскаду. Кычырала, бичип алыгар.

Кара ла **Катя** агаш ортозында болгондор. Олор **карагат** тергендер. **Катя** **бачыртка** көргөн.

1. Карарта базылган сөстөрдиг кандый үйези түгөй?
2. Ол үйенин алдыла чийү тартыгар.

6 §. Сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери.

Сөсти бичиир тушта ол бир жолго батпай турган болзо, онын батпай турган бөлүгүн экинчи жолго көчүрер.

Сөсти бир жолдон экинчи жолго жангыс ла үйелери аайынча көчүрерге жараар:

Та-ня	руч-ка
На-таша, Ната-ша	jү-рүм
те-мене, teme-не	би-чик

32 таскаду. Берилген көргүзүлөрдиг болужыла бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча сөстөрди бөлип салыгар.

1. **Ja-нар.** Көрди. Укты. Соку.
2. **Трак-тор.** Стакан. Чалгы. Суску.
3. **Груп-па.** Аттар. Уккур. Таппас.

33 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Кызынак төрт жашту. Ол **кичинек** те болзо, энезине болужат. Кызынак **столго** аяк-казан тургузат.

Жаңыс букваны азыйгы жолында артырарга жарабас, оны жаңы да жолго көчүрөргө жарабас. Бир жолдон экинчи жолго мынайда көчүрөр керек:

ада-ру, үрен-чик, ра-дио.

34 таскаду. Бичиир тушта сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

1. Адару. Үренчик. Эмеген.
2. Идирген. Өрөкөн. Мария. Радио.
3. Азырал. Алёша. Озочыл. Икили.

35 таскаду. Бир жолдон экинчи жолго көчүрилбес сөстөрди бичип алыгар. Олор ненин учун көчүрилбей турганын жартагар.

Үкү. Ором. Кайың. Ойын. Карагай.
Эм. Өлөн. Үренчик.

36 таскаду. Бичиир тушта карарта базылган сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Менин амадуум.

Мен сүрекей жакшы **үренерим.** Үредүни божодоло, **Ксения** эжем чилеп ок, **үредүчи** болорым.

37 таскаду. Кычырала, бичип алаар.

Кезик **аразында** балдартегиннен ле тегин кушкаштардын **уйаларын** үреп чачат. Кушкаштардын уйаларын үреп чачканынан улам бойына ла Төрөлине каршу јетирип турганын озор билгилебейт.

Карарта базылган сөстөрди үйелерге бөлигер, онын кийининде бир јолдон экинчи јолго көчүрерге бөлигер.

38 таскаду. Бичип алаар. Сөстөрди бир јолдон экинчи јолго көчүрерге чийүчекле бөлигер.

Чанкыр тегери алдында
элбек кебистий јаланда
күннин чогына кар јалтырайт...

А. Пушкин.

39 таскаду. Бичигер. Сөстөрди экинчи јолго көчүрерге чийүчекле бөлигер.

Пөтүк. Бачыртка. Барабан. Тарбаган.
Флажок. Володя. Эркелей.

7 §. Узун үндү табыштар.

1. **Јааш** түни-түжиле јаады. 2. Фермадагы **уур** иштерди машина бүдүрет.

Јааш, уур деп сөстөрдиг үндү табыштары узада айдылып јат.

Узада айдылган үндү табыштарды
узун үндү табыштар деп айдар.

Узун үндү табыштар эки түнгей үндү
буквала темдектелет: *аа, ээ, ее, оо, өө, уу, үү, ыы, ии.*

40 таскаду. Кычырала, эки түнгей үндү буквалу
сөстөрдү айдып беригер.

Салкын.

Салкын араай өңөлөп,
каалганы ачып ийди,
садка эзин жетирип,
жажыл бүрин жайкады.
Лодронун бүриле
эмеш ойноп ийеле,

најы боро кушкашты
ченинг де учун кезетти.
Канаттарын жайып алып,
кайдаар да ууланды,
тоозынла жарыш эдип,
торт көндүрө уча берди.

Бичиир тушта эки түнгей үндү буквалардын алдыла
чийү тартыгар.

41 таскаду. Эрмектерди бичип алала, жаңыс но-
мерлү эрмектерде карарта базылган сөстөрдүн башка-
зын айдып беригер.

1. **Јуунды** колхозтын председатели
ачты. Тару казан-айакты јакшы **јунды**.
2. Чоокыр **такаа** эжиктин јанында јүр-
ди. Јолдын ичинде **така** јадыры. 3. Эр-
тен тура **соок** болгон. Макыш, јылан-
ды **сок!** 4. Бистин тура сыраңай төңдө
туру. Јорукчы јолдон **туура** чыкты.

Сөстөрди бир жолдон экинчи жолго көчүрөр тушта эки түңей үндү букваны бөлирге жарабас:

*жиит, жиит-тер
жуун, жуун-дар
көөш, көөш-төр*

42 таскаду. Эки түңей үндү буквалу сөстөрди бичип алыгар. Бир жолдон экинчи жолго көчүрилип тургандарын чийүчекле бөлип салыгар.

Аарчы, буур, ороон, наадай, жуучыл, туулы (балык), куучын, куулы, күүн, шоор, жаантайын, шаашкак, жуун, көөш, меелей, шуурган, меес, сөөк, жаак, тырмууш.

43 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү сөстөрди он жанындагы столбиктен тургузыгар. Эки түңей үндү букванын алдыла чийү тартыгар.

1. Эниргери... жаады. Лена, сен картошконы....

2. Бистин жаныста терен... болгон. Калашты ... бычакла кезерге эптү.

3. Кеден ... печкенин жанында жаткан. Жаңы костюм эмеш ... болгон.

каар

кар

жука

жуука

тар

таар

8 §. Э ле е буквалар.

Эртен тура.

Јенил эзин эртен тура
агаш бүриле ойноды.
Эдил үндү кушкаштар
күн башталганын жарлады.

Алтай тилде э буква качан да болзо сөстин бажында бичилер: элик; е буква десе сөстин ортозында ла учында бичилер: кеме.

44 таскаду. Бичип алала, э букванын алдыла бир чийүчек, е букванын алдыла эки чийүчек тартыгар.

1. Туулу Алтайда эликтер көп. 2. Жолды жакалай теректер ле кайындар өзөт. 3. Эжиктин жанында эчки турган.

45 таскаду. Бичиир тушта э ле е буквалу сөстөрдү үйелери аайынча бөлип салыгар.

Энир кирди. Эбиреде турган туулар бүрүңкийлене берди. Деремнеде оттор күйди. Улус иштег жанды. Балдардын энелери курсак асты.

Алтай тилге кирген сөстөрдө э буква сөстин бажында да, ортозында да бичилер: этаж, этажерка, аэродром.

9 §. Я буквалу сөстөр.

46 таскаду. Бичип алала, я буквалу сөстөрдинг алдыла чийү тартыгар.

1. Кышкыда Яша адазыла кожо яр-маркада болгон. 2. Вася ла Рая яблонялар отургусты. 3. Менинг кичинек карындажым ясляга жүрет.

47 таскаду. Сөстөрдү журуктардын турганы ай-ынча бичип алала, я букванын алдыла чийү тартыгар.

Мячик.
Яблоко.
Якорь.

Бичиир тушта точкалардын ордына я буквалу сөстөрдү тургузыгар.

Зояга энези тату ... садып берди.
Яша ... ойноды. Адам садта ... отургусты. Энем мааладан ... үзүп экелди.

Керектү сөстөр: мячик, яблоко, яблоня, дыня.

48 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына я букваы тургузыгар.

1. Абрада сүттү үч фл...га турган.
2. Пионерский отр...д экскурси...га барар.
3. ...нварь — жылдын баштапкы айы.

10 §. Ю буквалу сөстөр.

49 таскаду. Кычырыгар. Бичиир тушта карарта базылган сөстөрдө ю букванын алдыла чийү тартыгар.

Люба ла Юра ойнодылар. Люба наа-дайына юбка көктөди. Юра десе юла айландырып ойноды.

50 таскаду. Журуктардын алдындагы турган сөстөрдү кычыраар.

Кл...ч.

Ут...г.

Инд...к.

Кост...м.

Ю букваны тургузып, сөстөрдү бичигер.

Бичиир тушта точкалардын ордына ю буквалу сөстөр тургузыгар.

Айылдын жанында ... базып жүрген.

Энем бойына ... көктөп алды.

Юля ... алала, сомокты ачып ийди.

Керектү сөстөр: индюк, ключ, юбка.

11 §. Е буквалу сөстөр.

51 таскаду. Сөстөрдү журуктардын турганы аайынча бичип алыгар. Ё букванын алдыла чийү тартыгар.

Бу ....

Бу ....

Бу ....

Керектү сөстөр: ёж,¹ ёлка, самолёт.

52 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Ё буквалу сөстөрдүн алдыла чийү тартыгар.

Костя лётчик болор. Ол самолётло учуп жүрер. Витя пулемётчик болор.

Олор Төрөлибистин грандарын ко-рыыр.

Серёжа комбайнер болор. Ол комбайнла аш жуунадар.

53 таскаду. Озо баштап кызыктардын аттарын, онын кийининде уулчактардын аттарын бичип алыгар. Ё букванын алдыла чийү тартыгар.

Алёша, Алёна, Стёпа, Серёжа, Лёля, Лёва, Лёня, Пётр, Сёма, Фёдор.

¹ Ёж — тегенектү жаан эмес ағычак.

54 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына он жанындагы столбиктен сөстөр тургузыгар.

Күскиде ... ла ... агаш орто-самолёт
зында болгондор.

Олор жыраанын төзинде .. Сёма
отурганын көрдилер.

Балдарды сезеле, ... болчок-Лёля
тоно берди.

Тенериле ... учуп браатка-ёж
нын ... озо көрди.

Ё букванын алдыла чийү тартыгар.

|| Я, ю, ё буквалар алтай тилге орус ||
|| тил ажыра кирген сөстөрдө бичилет. ||

55 таскаду. Берилген сөстөрдөг эрмектер тургузала, бичип алыгар.

- 1) огородто, одогон, кызычак, свёкла.
- 2) костюм, меге, жаңы, энем, көктөгөн.
- 3) садында, школдын, өзөт, яблонялар.

12 §. Щ буквалу сөстөр.

Щётка.

Плащ.

56 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. **Щ** букванын алдыла чийү тартыгар.

1. Санашта кийим арчыыр щётка бар. Ол кийимин щёткала арчийт. Ондо тиш арчыыр щётка база бар. Онын тиштери качан да ару.

2. Койчы Щепкин плащ садып алган.

Сурактарга каруу беригер.

Кандый щёткалар бар?

Олор неге керектү?

Плащ неге керектү?

57 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. **Щ** буквалу сөстөрдиг алдыла чийү тартыгар.

1. Миша... деп балык тудуп алды.

2. Москвада Кызыл... бар.

3. ...якшы үренип јат.

Керектү сөстөр: Щеглова, лещ, площадь.

13 §. В буквалу сөстөр.

Вилка. Воронка. Вишня. Волейбол.

58 таскаду. Озо баштап в буквалу сөстөрдү, онын кийининде б буквалу сөстөрдү бичип алыгар. В букванын алдыла чийү тартыгар.

Бригада. Квартира. Лавка. Ябу. Кувшин. Кабай. Квашня. Вожатый. Модоров. Балтырган. Кавалерия. Көбүк. Вазелин.

59 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү буква тургузыгар: в эмезе б.

1. ...инт—балу таңарга керектү бөс.
2. Витяда каду эмес, ...инт бар болгон.
3. Магазинге көп то...ар келди.
4. Боря кандый ла суракка каруу та...ар.

14 §. Ф буквалу сөстөр.

60 таскаду. Сурактарга толо каруулар бичигер. Ф букванын алдыла чийү тартыгар.

Афоня.

Феня.

Фира.

Кемнинг айылында телефон? Кемде фартук? Кемде флажок?

Кем телефонло куучындайт?

Кем фартук кийет?

Кем флажок тудунып алган?

Көргүзү.

Афонянын айылында телефон.

61 таскаду. Озо баштап в буквалу сөстөрди, онын кийининде ф буквалу сөстөрди бичип алыгар.

Кофта. Завод. Ферма. Шкаф. Врач.
Фартук. Вова. Филипп. Шофёр. Вена.
Туфля. Совхоз. Свёкла. Фабрика. Букварь.

15 §. X буквалу сөстөр.

Халат.

Сахар.

Хлопок.

62 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар.

1. Врач апагаш ... кийип алды.

2. Изү жерде ... өзөт. Онон жүзүн-жүүр бөстөр эдип жадылар.

3. Эжем магазинненг ... экелди.

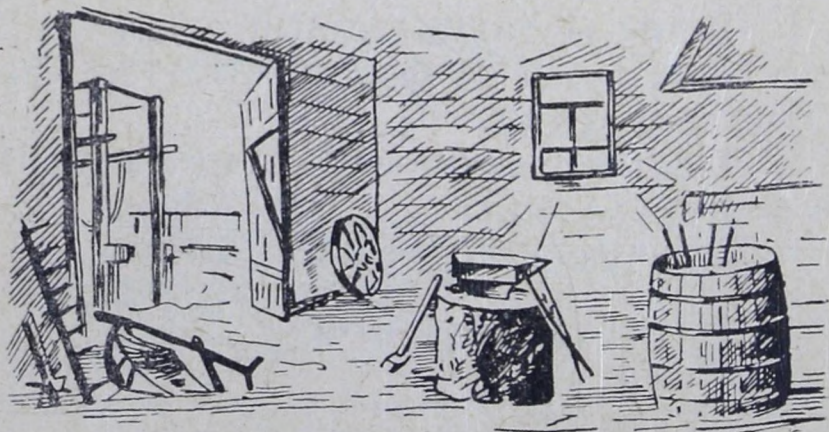
Х буквалу сөстөрдиг алдыла чийү тартыгар.

63 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Х буква-нын алдыла чийү тартыгар.

Совхоз.

Бистен ыраак јокто совхоз бар. Анда менин агам Захар иштейт. Ол азыйда пароходто иштеген. Эмди ол механик.

16 §. Ц буквалу сөстөр.

Кузница.

Бистинг колхозто јаан кузница бар. Скворцов өбөгөн—кузнец. Онын болушчызы—Синицын. Олордын күнүн сайын бүдүрген нормазы жүс процент ле онон до ажыра болуп јат.

Бичиир тушта **ц** буквалу сөстөрдин алдыла чийү тартыгар.

|| **Щ, в, ф, х, ц** буквалар алтай тилге орус тил ажыра кирген сөстөрдө бичилет. ||

65 таскаду. Карарта базылган сөстөрдү чын-чике айдып, кычырыгар. Бичип алала, **ц** букванын алдыла чийү тартыгар.

1. **Цицин** мотоцикл садып алды.
2. Нуль деген **цифра** предметтер чек јогын темдектейт.
3. **Электростанцияны** тударга **комсомолецтер** болушты.
4. Адам фронтто **офицер** болгон.

Сөзликле өткүрер иш.

1-кы иш. Јурукта кандый предмет јуралганын айдып беригер. Эрмектерди кычырыгар.

Бу үредүге керектү неме —....

Ого ... уруп јадылар.

1. Точкалардын ордына сөстөр тургузыгар. Олор канайда бичилип турганын сөзликтен көригер.

2. Бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. Ол сөстөрдү үйелерине бөлип салыгар.

66 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Сөзлик айынча шинжүлөп көригер.

1. Нина тетрадьтарын столдын **кай...рчагына** сугуп койды.

2. Чиби, јойгон, карагај, мөш, тыт — **и...не** бүрлү агаштар.

3. Пыйма јамаарга јоон **уч...к** керек.

17 §. Јымжак темдек сөстинг учында бичилери.

Автомобиль.

Фонарь.

Карындаш ла сыйын.

Игорь бойының кичинек сыйынын тың сўўп јат. Ол ого букварь ла тетрадь сыйлап берген. Ол сыйынын кычырарга ўредип, мынайда айдат: фо-нарь, ав-то-мо-биль.

Б (јымжак темдек) деп буква кан-дый да табышты темдектебей јат.

Сөстинг учында јымжак темдек оног озо турган туйук табыштың јымжак айдыларын көргүзет: фонарь, автомобиль.

67 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. **Б** деп буквалу сөстөрдиг алдыла чийў тартыгар.

1. Мен маалада фасоль отургустым.
2. Энези кичинек балазына кисель берди.
3. Морковь — огородтың ажы.
4. Столдың ўстүнде тетрадь ла букварь јадыры.

68 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. **Б** деп букваның ла оног озо турган туйук букваның алдыла чийў тартыгар.

1. Лагерь сууның јаказында турган.
2. Федяның адазы „Москвич“ деп автомобиль садып алган.
3. Бистинг огородто морковь, согоно, фасоль өзөт.
4. Артель планын ажыра бүдүрет.

69 таскаду. Кычырала, ь деп буквалу сөстөрдү айдып беригер.

Жылда төрт ой бар: кыш, жас, жай, күс.
Жылдын кажы ла ойинде айлар бар.
Кышкы айлар: декабрь, январь, февраль.
Жаскы айлар: март, апрель, май.
Жайгы айлар: июнь, июль, август.
Күски айлар: сентябрь, октябрь, ноябрь.

Сөзликле өткүрер иш.

2-чи иш. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөрдү тургузатанын айдып беригер. Сөзликтен көрүп алыгар.

Баштапкы кышкы ай—... . Оны ээчий ... барат, онын кийининде десе ... .
Жаскы айлар: март, ... ле май.

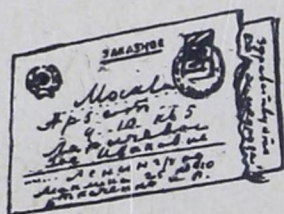
1. Керектү сөстөр тургузып, бичип алыгар.

2. Ол сөстөр канайда бичилип турганын ундыбагар.

18 §. Жымжак темдек сөстинг ортозында бичилери.

Пальто.

Письмо.

Сөстин ортозында жымжак темдек
онон озо турган туйук табыштын
жымжак айдыларын көргүзөт: **пальто,**
письмо.

70 таскаду. Карарта базылган сөстөрдү чын-чике айдып, эрмектерди кычырыгар. Бичиир тушта **ь** деп букванын ла онон озо турган букванын алдыла чийү тартыгар.

1. **Физкультура** кижининг су-кадыгын. тынгыдат.

2. Балдар жайгыда пионерский **лагерьге** барды.

3. **Понедельник**—неделенин баштапкы күни.

71 таскаду. Сөстөрдү көргүзү аайынча бичип алыгар.

Фонарь—фонарьлар. Тетрадь—.... Ме-
даль—.... Букварь—... . Артель—...
Шинель—... .

1. **ь** деп букванын ла онон озо турган букванын алдыла чийү тартыгар.

2. Онын кийининде **те-
традьтар, медальдар, бук-
варьлар, шинельдер** деп сөстөрдүн болужыла эр-
мектер сананып алыгар.

Сөсти бир жолдон экинчи жолго кө-
чүрер тушта **ь** деп букваны онон озо
турган буквадан айрырга жарабас:
аль-бом.

72 таскаду. Бичиир тушта ь деп буквалу сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Пальто. Сельпо. Больница. Физкультура. Письмо. Школьник. Понедельник.

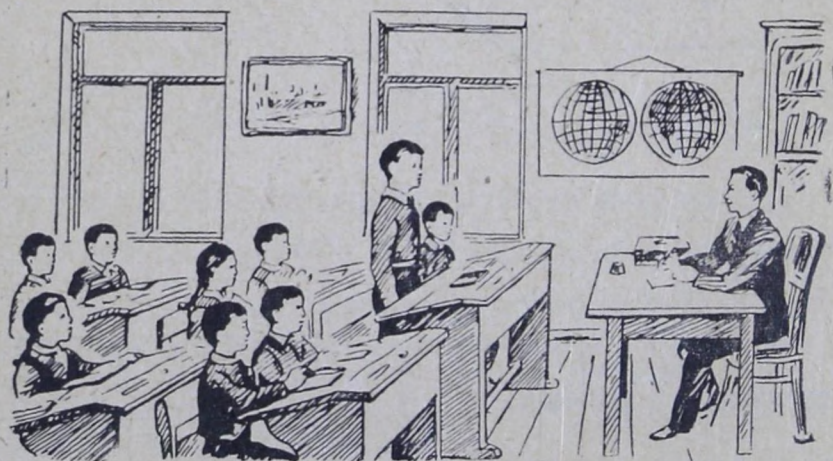
Көргүзү. Паль-то. По-недельник, понедельник, понедел-ник.

73 таскаду. Бичиир тушта ь деп буквалу сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

1. Игорьго энези апельсин берди. 2. Ольгада жараш альбом бар. 3. Чернильница столдын үстүндө туру. 4. Синька—бөстөрдү будыырга керектү көк будук.

Сөзликте өткүрөп иш.

3-чи иш. Журуктын алдындагы эрмектерди кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөрдү тургузатанын айдып беригер. Сөзликтег көрүп алыгар.

Бу ... . Бу класста ... үредип жат.

74 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Сөзлик аайынча шинжүлөп көригер.

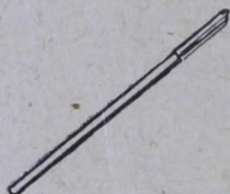
1. Март суулу, апрел... өлөндү. 2. Жылды ...нварь баштайт, декабр... учына жетирет. 3. Феврал...да соок чугулданат.

19 §. Предмет ле онын адалган ады.

75 таскаду. Журуктарда јуралган предметтерди партанын үстүне салыгар.

Бу . . . .

Бу . . . .

Бу . . . .

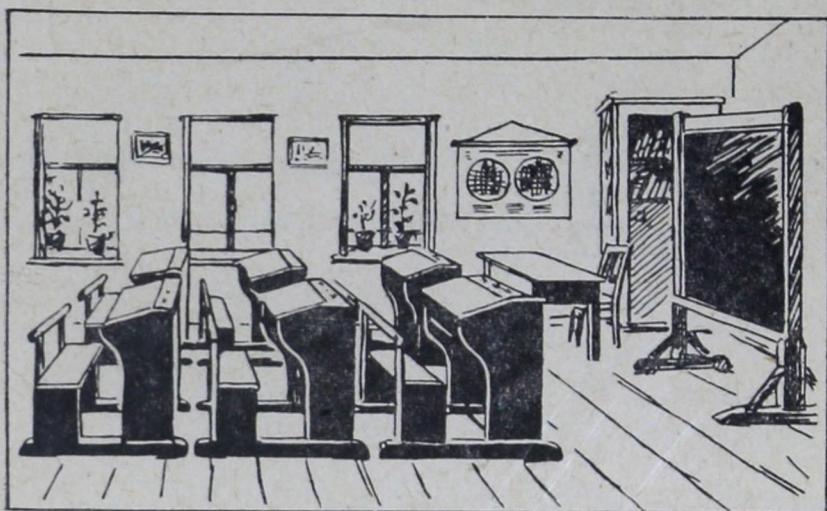
Журуктардын турганы аайынча предметтердин адалган аттарын бичип алыгар.

Каруузына керектү сөстөр: перо, тетрадь, ручка.

Ўредүге керектү немелерди тоолоп айдып беригер, ол предметтердин адалган аттарын бичип алыгар.

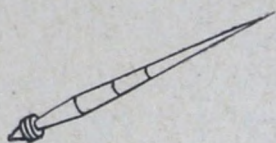
76 таскаду. Бу журукта јуралган класстың ичинде кандый предметтер барын тоолоп айдып беригер.

1. Слердин класста кандый предметтер бар? Олорды адап беригер.

2. Айылыгардың ичинде кандый предметтер бар? Олорды адап беригер.

Сөзликле өткүрер иш.

4-чи иш. Јурукта кандый предмет јуралганын айдып беригер. Онын алдындагы эрмекти кычырыгар.

Бу ... .

Адам ... јазап берди.

1. Точкалардың ордына кандый сөс тургузар керек? Сөзликтен ол сөсти табала, јарт айдып кычырыгар.

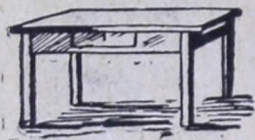
2. Ол канайда бичилип турганып ундыбагар.

3. Эрмектерди бичип алыгар. Точкалардың ордына керектү сөс тургузыгар.

4. Слер оны чын бичип алдыгар ба, јок по, шинжүлөп көригер.

77 таскаду. Табышкакты кычырала, оны таап алыгар. Тапкан сөс ненин учун табышкакка келижет?

Т а б ы ш к а к .

Јаңыс бөрүктин алдында төрт карындаш туру.

Т а п к а н с ө с : . . . .

Табышкакты бичийле, онын кийининде тапкан сөсти бичигер.

Кандый ла предмет керегинде **бу не?** деп эмезе **бу кем?** деп сураар.

Бу кем? — *Ўренчик. Койчы.*

Бу не? — *Стол. Кайырчак.*

78 таскаду. Јуруктарды көрөлө, олардо кандый предметтер јуралганын айдып беригер.

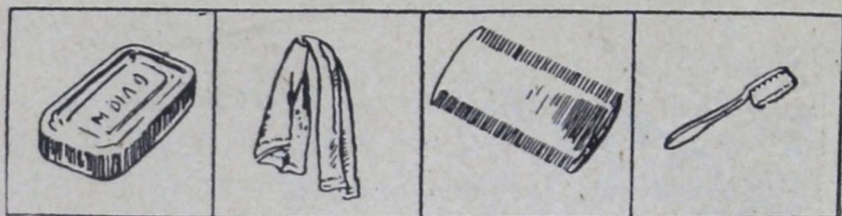

Предметтердин аттарын јуруктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Керектү сөстөр: пыйма, тийин, бөрүк, балык.

79 таскаду. Журуктарды көрөлө, олардо кандый предметтер журапганын айдып беригер.

Ару-чек жүрерге керектү предметтердин аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Ару-чек жүрерге керектү предметтер: тарак, коларткыш, самын, щётка.

Ару-чек жүрерге керектү база кандый предметтер бар? Олорды адап беригер.

80 таскаду. Кычырала, озо баштап үренерге керектү немелерди, онын кийининде ару-чек жүрерге керектү немелерди бичип алыгар.

Самын, карандаш, тарак, ручка, коларткыш, бичик, тетрадь, щётка, жышкыш, линейка, перо.

Үренерге керектү немелер:

Ару-чек жүрерге керектү немелер.

81 таскаду. Табышкакты кычырала, оны таап алыгар. Тапкан сөс нениң учун табышкакка келижип турганын жартап беригер.

Т а б ы ш к а к .

Журтаган јери—**чиби** төзи. Јиген **ажы**—талдың бүүри. Кышкыда ак өңдү, **жайгыда** боро өңдү.

Т а п к а н с ө с : . . . .

Табышкакты бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрди үйелерине бөлип салыгар.

82 таскаду. Сөстөрди кычырыгар.

Парта, көнөк, орын, шкаф, аяк, стол, отургуш, казан, чөйгөн, диван, суску, такта.

Озо баштап аяк-казанның аттарын, оның кийинде мебельдин аттарын бичип алыгар.

А й а к - к а з а н :

М е б е л ь :

83 таскаду. Табышкакты кычырала, оны таап алыгар. Табышкакты ла тапкан сөсти бичип алыгар.

Бойы сууда,
куйругы јарда.

Тапкан сөс: . . . .

Тапкан сөстөги үндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.

84 таскаду. Сөстөрдү кычырыгар.

Сопок, чамча, тон, калош, майка, не-
кей, туфля, штан, пыйма, жагы.

Озо баштап кийимдердин аттарын, онын кийинин-
де өдүктердин аттарын бичип алыгар.

Кийимдер:

Өдүктер:

Калош, пыйма.

85 таскаду. Журуктарды көрөлө, бу не? деп су-
ракка каруу беригер.

Аш өзүмдердин аттарын журуктардын турганы
айынча бичип алыгар.

Аш өзүмдер: буудай, тараан, сула
Бу не?

Огород ажынын аттарын журуктардын турганы

аайынча бичип алыгар. Ұндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Огород ажы: огурчын, капуста, согоно.

86 таскаду. Табышкакты бичийле, онын алдына тапкан сөсти бичигер. Ол сөсти үйелерге бөлигер.

Т а б ы ш к а к.

Тогус кат торко тонду,
толо айдый кеберлү.
Онын тонын уштызаң,
көстинг јажын төгөрин.

Табар сөс: СОГОНО.

87 таскаду. Озо баштап аш өзүмдердин аттарын, онын кийининде огород ажынын аттарын бичип алыгар.

Капуста, буудай, картошко, арыш, огурчын, помидор, арба, сула, чалкан, согоно.

Огород ажы:
Аш өзүмдер:

Қарарта базылган сөстөрди бир јолдон экинчи јолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

88 *таскаду*. Журуктарды көрөлө, кандый предметтер журалганын айдып беригер.

Бу не?

Бу .... Бу .... Бу .... Бу ....

Предметтердин аттарын журуктардын турганы айынча бичип алыгар.

Керектү сөстөр: МЫЛТЫК, теке, чана, тўлкү.

Бу кем?

Бу .... Бу .... Бу .... Бу ....

Каруузына керектү сөстөр: жуучыл, бала, кузнец, адаручы.

Алтай тилде јук ле кижини бу кем? деп айдар. Кижиден башка, тынду ла тыны јок предметтерди бу не? деп айдар.

89 таскаду. Кычырала, сурактарга каруу беригер. Бичиирде кем? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарынын алдыла чийү тартыгар.

Жиилек бышты. Тана борогот терди. Ваня ла Такша мешке жууган. Жыраанын ортозынан койон мантап чыкты. Же балдар койоннон коркыбады. Койоннон кижии коркыбайтан.

1. Не бышты?		5. Койоннон кем коркыбады?
2. Кем борогот терди?		6. Койоннон кем, коркыбайтан?
3. Кем мешке жууган?		
4. Жыраанын ортозынан не мантап чыкты?		

90 таскаду. Озо баштап кем? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарын, онын кийининде не? деп суракка каруу берип тургандарынын аттарын бичип алыгар.

Ийт, машина, агроном, чечек, колхозчы, куран, тракторист, балыкчы, куш, машинист, кол, трактор, балык, жылкычы.

Көргүзү: **Кем?** — Агроном ...
Не? — Чечек ...

91 таскаду. Журуктарды көрөлө, олардо кем эме-зе не журалганын айдып беригер. Предметтердин аттарын журуктардын турганы аайынча бичип алыгар.

Керектү сөстөр: самовар, кас, кызычак, үй кижі, кой, эчки, салда, эр кижі, кайыш, абра, уулчак, ийт.

92 таскаду. Бичиир тушта улусты адаган сөстөрдін алдыла чийү тартыгар.

1. Анчы бөрүни жыга атты. 2. Колхозко агроном келди. 3. Тракторист планын ажыра бүдүрди. 4. Койчы кой кабырат.

Сөзликке өткүрер иш.

5-чи иш. Журукты көригер. Эрмектерди кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер.

Жолло кичинек ...
браадыры. Ол школ-
го барып жат. Бу
баштапкы класста
үренип турган ...

1. Сөзликтең ол сөс-
төрдү таап алыгар. Олор
канайда бичилип турганын

ундыбагар.

2. Эрмектерди бичип алыгар. Точкалардын ордына
керектүү сөстөр тургузыгар.

3. Ол сөстөрдү чын бичип алдыгар ба, жок по,
шинжүлөп көригер.

93 таскаду. Кычырала, карарта базылган сөстөр
кандый предметтерди көргүзүп турганын айдып бери-
гер: кийимди бе, өдүкти бе эмезе мебельди бе.

1. Сапожник **сопок** көктөди. 2. Малчы
жылу **тон** кийди. 3. Адам **диванда** амы-
рап жатты. Энем **чамча** көктөди.

Эрмектерди бичип алала, улусты адап турган сөс-
төрдүн алдыла чийүү тартыгар.

Сөзликте өткүрер иш.

6-чы иш. Журукты көригер. Эрмектерди кычырала,
точкалардын ордына кандый сөс тургузатанын айдып
беригер.

Тышкары кичинек
... туру. Ол ... азы-
райт.

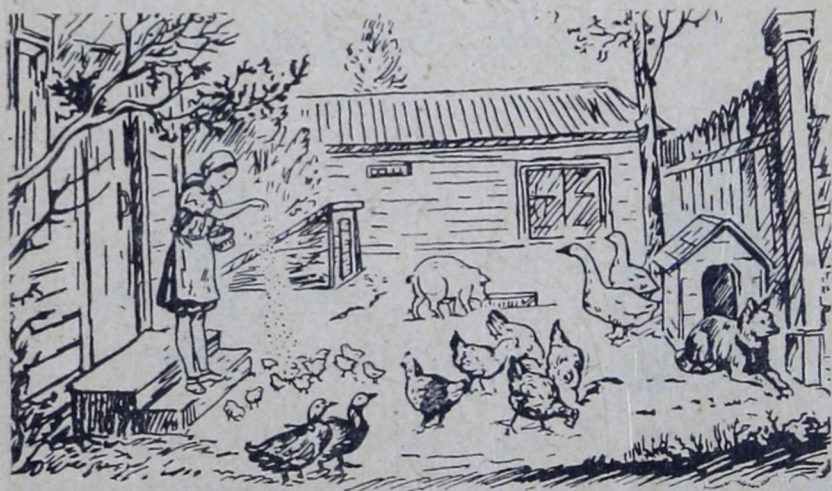
1. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

2. Ол сөстөрдү чын бичип алдыгар ба, жок по, сөзликтен таап, шинжүлөп көригер.

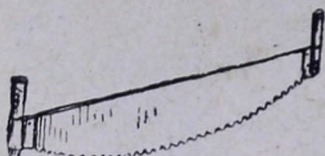
94 таскаду. Бичирир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Карарта базылган сөстөрдү сөзликтен көригер.

1. Кургак **жалб...рак** жерге түшти.
2. Энем **и...икле** түк иирди. 3. **У...лчак** одын жарды. 4. **Кыз...чак** кожондоп отурды.

95 таскаду. Журукты көрөлө, анда кандый предметтер барын тоолоп айдып беригер.

96 таскаду. Јуруктарды көрөлө, анда кандый предметтер јуралганын айдып беригер. Онын кийининде сурактарга толо каруу беригер.

Сурактар.

1. Баштапкы јурукта не јуралган? Одынды неле томырар?

2. Экинчи јурукта не јуралган? Одынды неле јарар?

97 таскаду. Сурактарга каруу беригер.

Огородто не өзөт?

Садта не өзөт?

Слердин јерде кандый агаштар бар?

**20 §. Улустын адын ла өбөкөзин
јаан буквадан баштап бичири.**

Бу Тана. Тана
айак-казан јунат.

Бу Саша. Саша
суу экетет.

Улустың аттарын **јаан буквадан**
баштап бичиир.

98 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Улустың аттарының алдыла чийү тартыгар.

Карлу кыр.

Кырда Петя ла Санат.

Кырда Вера ла Жаңар.

Балдар чанакту жыңылайт.

Балдарга сүүнчилү.

99 таскаду. Озо баштап уулчактардың аттарын, оның кийининде дезе кызычактардың аттарын бичип алыгар. Балдардың аттарындагы јаан букваның алдыла чийү тартыгар.

Лиза, Анат, Федя, Ира, Челеме, Көкүл,
Санаш, Чот, Варя, Дуся, Байкал, Сырга.

Уулчактардың аттары:

Кызычактардың аттары:

100 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардың ордына јаан буквадан эмезе кичинек буквадан башталган керектү сөстөр тургузыгар. Улустың аттарының алдыла чийү тартыгар.

1. Мениң ... эжем жараш ...
тапты.

2. Энези ... деп кызына ...
берген.

3. Кече ... женем бөрүгине
яны ... көктөп алды.

чечек
Чечек
оймок
Оймок
чачак
Чачак

101 таскаду. Журуктарды көригер. Сурактарды кычырала; ологго каруу беригер.

Сырга.

Вова.

Сыргада кандый ойынчык?
Наадайла кем ойноп жат?
Вовада кандый ойынчык?
Кубиктерле кем ойноп жат?

Сурактарга каруулар бичип алыгар.

Көргүзү.

*Сыргада наадай.
Наадайла Сырга ойноп жат.*

102 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрдин алдыла чийү тартыгар.

Бүгүн бистинг класста **Самаев Петя** дежурить эдет. Эртен **Адукова Маша** дежурить эдер.

Улустын өбөкөлөрүн база жаан
буквадан баштап бичиир.

Тадыкин Вася.

Санашева Тана.

103 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. Балдардын өбөкөлөрүндөгү ле аттарындагы жаан букванын алдыла чийү тартыгар.

Чаналу жүргени.

Ичкери алдында... .. брааткан.

Оны ээчий ..... брааткан.

Васяга ла Танага сүүнчилү болгон!

104 таскаду. Кычырала, бичип алыгар, онын кийининде наизусть үренип алыгар.

Ырысты, жайымды
адаларыс төзөгөн.

Ленин ле партия
бистерди өскүрген.

105 таскаду. Карарта базылган сөстөрдин ордына улустын өбөкөлөрүн ле аттарын тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. **Уулчак** адазыла кожо андап барган. 2. Жайгыда **кызычак** энезине бозулар кабырышты. 3. Энгирде **үренчик** бичик кычырды.

106 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар.

Менин өбөкөм — ... .

Менин адым — ... .

Менин өбөкөм лө адым — ... .

107 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек барын айдып беригер.

Балдар меесте болгондор олар анда **јилек** тергендер **Параев Миша** ла **Адарова Чейнеш** жиилекти ончолорынан көп терип алгандар.

1. Бичип алыгар. Точка ла жаан буква керегинде ундыбагар.	2. Балдардын өбөкөлөрүнүн ле аттарынын алдыла чийү тартыгар.
---	--

108 таскаду. Сөстөрдү кычырыгар.

1) Такша, жиген, талкан, саржулу.
2) чеген, Челеме, соок, ичкен.
3) уйларды, Таныш ла Витя, айдап апаргандар, одорго.

Бу сөстөрдөң эрмектер тургузып, бичигер.

109 таскаду. Журуктарды көрөлө, сурактарга каруу беригер. Балдардын өбөкөлөрүн ле аттарын бойыгар сананып таап алыгар.

Кушкаштардын кормушказы.

Сурактар.

Кормушканы кем этти?
Ол оны неге илип койды?
Кормушкага кызычак нени урды?
Кормушкага не учуп келди?
Балдар нени эдип турдылар?

21 §. Тындулардын чоло адын јаан буквадан баштап бичири.

Чубарак.

Мойло.

Чыйрак.

110 таскаду. Эрмектерди кычырала, бичип алыгар. Карарта базылган сөстөрдүн алдыла чийү тартыгар.

1. Бисте **Чубарак** деп уй бар. 2. **Мойло** деп ийт—ээзинин иженчилү болушчызы. 3. Стапаш колхозко **Чыйрак** деп кулунды өскүрип берген.

Кандый ла малга, кушка ла өскө дө тындуларга чоло ат берилген болзо, оны **јаан буквадан** баштап бичиир.

111 таскаду. Озо баштап кискелердин чоло аттарын, онын кийининде дезе ийттердин чоло аттарын бичип алыгар. Тындулардын чоло аттарындагы јаан букванын алдыла чийү тартыгар.

Көстүк, Васька, Тайгыл, Тырынка, Чолтык, Мыйак, Актырмак, Сарыгол, Мойло.

Кискелердин чоло аттары:
Ийттердин чоло аттары:

112 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына тындулардын чоло аттарын тургузала, олоордын алдыла чийү тартыгар.

Бисте ... деп уй болгон.
Уйда ак мандайлу бозу болгон.
Энем ого ... деп чоло ат берген.

113 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына ийттин чоло адын тургузыгар.

Бардин Санашта ... деп ийт бар. ...
ээзин сүрекей сүүп јат. Санаш андап
барганда, ... оныла кожо барат.

Сөзликле өткүрер иш.

7-чи иш. Јуруктарды көрөлө, мындый суракка каруу беригер.

Бу не?

Бу ... .

Бу ... .

Бу ... .

1. Јуруктын алдына керектү сөстөрдү бичигер.
2. Ол сөстөрдү чын бичидигер бе, јок по, сөзликтен қоригер.

114 таскаду. Кычыраар.

Уйлардын чоло аттары: Тонкур, Өлө-
жөк, Төкпөк, Күренеш, Чоокырак.

Аттардын чоло аттары: Чолмон, Жүгү-
рүк, Жиилек, Шонкор.

Сөстөрдү үйелерге бөлип, бичигер.

115 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына
уйлардын ла ийттердин чоло аттарын тургузыгар.

Үүрде энг ле жараш уй — ... .

... ла ... сүрекей көп сүт бередиленер.

Пастухта эки ийт бар: ... , ...

22 §. Үренгенин катап көрөри.

116 таскаду. Кычырала, мында канча эрмек ба-
рын айдып беригер.

Күзүңги шыңырады калганчы урок
божоды балдар јана бердилер дежурный
Адуков Коля ончолорынанг орой јанды.

Бу эрмектерди бичип алыгар.

Точка ла јаан буква керегинде ундыбагар.

117 таскаду. Бичиир тушта керектү јерге точка
тургузып туругар.

**Јаскы кўн тынг изидет кар кайылат
шоркырак суучактар акты ичегенинен
келескен чыкты чымалылар ойгонды.**

Карарта базылган сөстөрдү чыгара бичип алала,
Бир јолдон экинчи јолго көчүрери аайынча бөлип
салыгар.

118 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына балдардын өбөкөлөрүн ле аттарын тургузыгар.

Куйрукова Надяла ... .. наҗылажат.
Арыкова Танала десе ... .. наҗылажат.
Ўүрелер кожо ойноп јадылар. Олор бирүзи бирүзине үредүде болужадылар.

119 таскаду. Бичип алыгар. Точкалардын ордына шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар. Балдардын өбөкөлөриндеги ле аттарындагы јаан буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Кергилова Машада кызыл... бар.
Элдепов Кукашта кичү... бар.
Сортыева Ирада киленг... бар.

Каруузына керектү сөстөр: карындаш, чаазын, карандаш.

120 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына тындулардын чоло аттарын тургузыгар.

Тайгыл ла Јелбер.

Атпанга ... деп ийт ле ... деп киске бар. ... айыл каруулдап јат, ... десе чычкандар тудат. Олор экилези ээзине туза јетирет.

121 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер тургузып алала, олорды бичип алыгар.

- 1) болгон, Пальма деп, бисте, ийт.
- 2) күчүктер, болгон, кичинек, Пальмада.
- 3) кичееген, Пальма, балдарын, јакшы.

122 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буквалар тургузыгар. Сөзлик аайынча шинжүлөп көригер.

1. Март, **апрел...**, май—јастын айлары.
2. **...нварь** —јылдын баштапкы айы,
д...кабрь —јылдын калганчы айы.

23 §. Бастыра жыл туркунына үренгенин катап көрөри.

123 таскаду. Бичип алала, үндү буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Јастын келгенине сүүнгендий,
суулар шуулап төмөн агат.
Јаңы кийим кийингендий,
Туулу Алтай јараш турат.

124 таскаду. Бичиир тушта карарта базылган сөстөрдү бир јолдон экинчи јолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Кушкаштар — бистин најыларыбыс.

Кушкаштардын ујаларын **чачпагар.**
Кушкаштар—јалаңнын, **мааланын**, сад-
тын **иженчилү** коручылары. Олор кар-
шулу курт-конустарды јоголтот. Кушкаш-
тарга **тийбегер**, олорды чеберлегер!

125 таскаду. Кем? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарын чыгара бичип алыгар.

Салкын. Ёренчик. Кол. Трактор. Тракторист. Механик. Уулчак. Кушкаш. Теермен. Кузнец. Теке. Мойын. Кызычак. Ёкү. Түлкү. Лётчик. Адаручы. Мал. Киш. Шофёр. Врач. Таан.

126 таскаду. Не? деп суракка каруу берип турган предметтердин аттарын чыгара бичип алыгар.

Сапожник. Кайырчак. Ишмекчи. Тийин. Жалбырак. Шахтёр. Томиртка. Завод. Бала. Ёбөгөн. Камду. Бачыртка. Балыкчы. Балык. Бөрү. Ишчи. Агроном. Бинокль. Площадь. Эчки. Виноград. Пионер.

127 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына он жанындагы столбиктен шүүлте аайынча керектү сөстөр тургузыгар.

1. Кышкыда салкын ... , жайгыда	жылу	
дезе		соок
2. Сахар ... , тус дезе		ачу
3. Кышкыда күн ... , жайгыда	тату	
дезе		узун
	кыска	

Туйук буквалардын алдыла чийү тартыгар.

Кастарды өчөштирбе!

128 таскаду. Журукты ајыктап көрөлө, анда не болгону кучундап беригер.

129 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына слердин дежурныйлардын өбөкөлөрүн ле аттарын бичигер.

Бистин дежурныйлар.

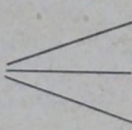
Понедельникте бисте ..... дежурить эдер. Вторникте ... .. дежурить эдер, средада дезе — ... .. .

130 таскаду. Кычырала, бичип алыгар. Точкалардын ордына балдардын аттарын ла ийттин чоло адын тургузыгар.

Кичинек ... ла онын сыйыны ... меесте болгондор. Олорло кожо ... деп ийт болгон. Балдар жиилек тергендер.

131 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына уулчактын адын тургузыгар. Суракты ла скобкаларды бичибегер.

(Кем?) ... оромло брааткан.
школго келген.
класска кирген.

132 таскаду. Кычырала, кажы ла сөстө канча үйе барын айдып беригер.

1. Сангыскан. Томыртка. Бачыртка. Уренчи. Тарал.

2. Ишмекчилер. Завод. Пальто. Түжүм.

3. Уренчик. Анчы. Тийинг. Чернильница. Чернила.

Бичиир тушта сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип салыгар.

Сөзликке өткүрер иш.

8-чи иш. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер.

... чыйкылдайт, ... каактайт.

Ак мыкынду ... шайрап јат.

... ончо кушкаштардан артык кожондойт.

1. Керектү сөстөр тургузала, эрмектерди бичип алыгар.

2. Ол сөстөрдү чын бичидигер бе, сөзликтен көригер.

133 таскаду. Точкалардын ордына керектү буквалар тургузып, эрмектерди бичип алыгар.

1. **Ўред...чи** класс јаар барды. 2. **Куч...йак** чеденде отурды. 3. В...лодя ла Л...ня кай...ннын будагында **т...рчык** отурганын көрдилер. 4. **Карг...** каактап ийеле, уча берди.

Карарта базылган сөстөрдү чын бичип алдыгар ба, жок по, сөзликтен көригер.

134 таскаду. Журукты көрөлө, анда кандый предметтер барын айдып беригер. Предметтердин аттарын бичип алыгар.

135 таскаду. Кычырала, мында канча эрмектер барын айдып беригер.

Јас.

Кар кайылат суучактар агат изү жерден кушкаштар учуп келдилер баарчыктар кожондойт колхоз аш саларга белетенет јаскыда балдарга сүүнчилү.

136 таскаду. Јурукты ајыктап көригер. Сурактарга каруу береле, куучын тургузып алыгар.

Сурактар.

Түлкү нени көрүп ийди?

Ёж канайтты?

Болчоктонып алган ёжты түлкү кайдаар тоголотты?

Ёж сууда нениг учун болчоктонып болбос?

137 таскаду. Он јанындагы столбиктеги сөстөрдү топчалардын ордына тургузып, кычыраар.

1. Лёня көп ... билетен болгон. Эртең Чейнеш клубта	кожондоор кожондор
---	-----------------------

2. Ол бойынын төрөл колхозында .... Билип ал: ... ончозы јакшы.	иштер иштеер
---	-----------------

3. Сууны јакалай... турган. Эреш јайгыда биске	айылдаар айылдар
--	---------------------

Сөстөрдү үйелерине бөлип, эрмектерди бичип алыгар.

138 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер тургузала, бичип алыгар.

- 1) кыш, өтти, соок.
- 2) күн, чалыйт, жаскы.
- 3) көрдилер, балдар, бачыртканы, баштапкы.

139 таскаду. Кычырала, точкалардын ордына кандый букваны тургузатанын айдып беригер.

Шул...гин Петя жааназына пис...мо бичиди. Кичинек карындажы Игор... марка жапшырды. Сыйыны Ол...га пис...моны почтовый кайырчакка салып ийди.

Бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү буква тургузыгар.

140 таскаду. Кычырыгар. Сөстөрдү бир жолдон экинчи жолго көчүрери аайынча бөлип, бичигер.

Көк тегери жараш жалтырайт.
Агаштар, жүн жабынгандый,
жажарат.
Бойынын уйазынан адарулар
чыгып,
жемзеп, ыраак жаланга учкулайт.
Бүктер кургайт, чечектер жайылат.
Тоорчык түнде кожонун баштайт.

141 таскаду. Кычырала, точкалардын ордына кандый сөстөр тургузатанын айдып беригер.

Боря ла Катя.

(Кем?) ... ла (кем?) ... мячик ойнодылар. (Не?) ... өлөнниң ортозына түшти. (Кем?) ... ла (кем?) ... оны бедредилер. (Кем?) ... бедреген — таппаган. (Кем?) ... (нени?) ... таап алды.

1. Бичип алыгар. Точкалардын ордына керектү сөстөр тургузыгар. Сурактарды ла скобкаларды бичибегер.

2. **Я** букваның ла оноң озо турган букваның алдыла чийү тартыгар.

142 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буква тургузыгар: у эмезе ю.

1. Н...ра Ш...рага ручка берди. 2. Л...ся ут...гла кийим түзетти. 3. Л...шада жаңы кост...м бар. 4. Л...чинге анчадала карагай одын жарамыкту.

143 таскаду. Бичиир тушта точкалардын ордына керектү буква тургузыгар: е эмезе ё.

1. Л...ня жаңы жылда ...лкада болгон. 2. Л...на св...кла одогон. 3. Ф...ня ла Ст...па самол...т көрдилер. 4. Ал...ша кийим арчыыр щ...тка садып алды.

Суракка каруу беригер.

Я, ю, ё буквалар кандый сөстөрдө бичилет?

144 таскаду. Сурактарга каруу береле, эрмектер бичип алыгар. **В** букванын алдыла бир чийү, **ф** букванын алдыла эки чийү тартыгар.

Фасоль ло морковь кайда өзөт?
Врач кайда иштеп јат?
Товар кайда бар?
Автобусты кем баштайт?
Виноград кайда өзөт?

Керектү сөстөр: больницада, лавкада, садта, шофёр, огородто.

145 таскаду. Озо баштап **ц** буквалу сөстөрдү, онын кийининде **х** буквалу, онын кийининде **десе ш** буквалу сөстөрдү бичип алыгар.

Халат. Станция. Милиционер. Плащ.
Совхоз. Площадь. Хомут. Механик. Кузница. Щётка. Кузнец. Лещ. Ощепков.
Мотоцикл.

Суракка каруу беригер.

Х, ц, щ буквалар кандый сөстөрдө бичилет?

146 таскаду. Јуруктарды көрөлө, сурактарга каруу беригер.

Сурактар.

Бу журуктардын кажызынын алдына „Кичеенкей эне“ деп бичиирге жараар?

Журуктардын кажызын „Баштапкы катап учуп чыкканы“ деп айдарга жараар?

„Кушкаш балдарына уйа жазап турганы“ деп кандый журукты адаарга жараар?

147 таскаду. Кычырала, бичип алыгар, онын кийининде наизусть үренип алыгар.

Төрөл.

Ада-Төрөл жерим менин элбек,
агаш, јалан, суулар анда көп.

Кижн јайым јүрүп јуртагадый,
андый ороон өскө јерде јок!

Сөзлик.

апрель	кучыйак
анчы	каргаа
баарчык	сангыскан
бөрү	соок
декабрь	тоорчык
јалбырак	түжүм
заводтор	томыртка
ийне	тийинг
ийик	такаа
ишмекчилер	уулчак
кызычак	учук
кийим	үренчик
күөле	үредүчи
колхозчылар	февраль
кайырчак	чернильница
кулун	чернила
	январь

БАЖАЛЫКТАР

1 §. Сӧс лӧ эрмек	4
2 §. Табыштар ла буквалар	10
3 §. Алтай алфавит	11
4 §. Ундӧ ле туйук табыштар ла буквалар	13
5 §. Сӧстинг ӱйези	15
6 §. Сӧстӧрди бир јолдон экинчи јолго кӧчӧрери	18
7 §. Узун ӱндӧ табыштар	20
8 §. Э ле Е буквалар	23
9 §. Я буквалу сӧстӧр	24
10 §. Ю буквалу сӧстӧр	25
11 §. Е буквалу сӧстӧр	26
12 §. Щ буквалу сӧстӧр	27
13 §. В буквалу сӧстӧр	28
14 §. Ф буквалу сӧстӧр	29
15 §. Х буквалу сӧстӧр	30
16 §. Ц буквалу сӧстӧр	31
17 §. Јымжак темдек сӧстинг учында бичилери	33
18 §. Јымжак темдек сӧстинг ортозында бичилери	35
19 §. Предмет ле онын адалган ады	38
20 §. Улустынг адын ла ӧбӧкӧзин јаан буквадан баштап бичири	50
21 §. Тындулардын чоло адын јаан буквадан баштап бичири	56
22 §. Ӱренгенин катап кӧрӧри	58
23 §. Бастыра јыл туркунына ӱренгенин катап кӧрӧри	60

Капитон Андреевич Бедрев

АЛТАЙСКИЙ ЯЗЫК
для I класса

Редактор *З. С. Суразакова*
Технический редактор *М. И. Техтееков*
Корректоры *Н. П. Кучияк* и *А. А. Боконкова*

Сдано в набор 12/VII 1965 г. Подписано в печать 2/IX 1965 г.
Бумага 60 × 92¹/₁₆. Печ. л. 4,5. Уч.-изд. л. 3,75. Тираж 4000 экз.
Заказ № 3056. Цена без переплета 4 коп. Переплет 3 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства,
г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 44.
Горно-Алтайская типография, проспект Коммунистический, 25.

Баазы 7 акча

1-79712